

CUMHURİYET VE ÇOCUK
100. YILINDA ÇOCUK ÇALIŞMALARINA
DİSİPLİNLER ARASI BİR BAKIŞ

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0336
İnsan ve Toplum: 0030

CUMHURİYET VE ÇOCUK
100. YILINDA ÇOCUK ÇALIŞMALARINA
DİSİPLİNLER ARASI BİR BAKIŞ

Editör
Meryem Selva İnce

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Kitap Editörü ve Son Okuma
Hande Kayhan

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

VakıfBank Kùltür Yayınları

İnkılap Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdeniz Caddesi
No:7/A1 – Kat 13
34768, Ümraniye / İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2024

ISBN 978-625-6385-98-6

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı

Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi
B Blok No: 29/1/1 Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Aralık 2024

CUMHURİYET VE ÇOCUK
100. YILINDA ÇOCUK ÇALIŞMALARINA
DİSİPLİNLER ARASI BİR BAKIŞ

EDİTÖR
MERYEM SELVA İNCE

MERYEM SELVA İNCE

1988 yılında Bursa'da doğdu. 2015 yılında İstanbul Şehir Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. 2019 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nde modern Türk dili edebiyatı alanında yüksek lisansını tamamladı. Hâlen Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde doktora öğrenimi görmektedir. Çocuk edebiyatı özelinde yayına hazırladığı eserlerin yanı sıra *İmge Dağı*, *Nemi* ve *İkinci Yeniler* (2023) adında resimli bir kitabı bulunuyor.

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
Güven Gürkan Öztan	
Giriş Niyetine ya da Yüzüncü Yıla Dair Bir Okuma Denemesi	11
Meryem Selva İnce	
Cumhuriyetin Kuruluş Sürecinde Yurt Bilgisi Ders Kitaplarında Cumhuriyet Temsilleri	21
Biol Çaymaz	
Hatırlayış mı Unutuş mu? Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Yazınında Resmî Tarih Anlatısı ve Toplumsal Hafızanın Yeniden İnşası	43
Sümeyye Sevim Ahi	
Asker Bireyden Yurttaş Bireye: Cumhuriyet Dönemi Çocuk Şiirinde Memleket Sevgisi, Sınıf Çatışması ve Sosyal Gerçeklikler	61
Yasemin Yılmaz Yüksek	
“Okunuyor Yormadan / Öğretiyor Sormadan”: <i>Asrın Çocuğu</i> ’nda İdeoloji, Vatansızlık, Milliyetçilik	77
Cüneyt Yüce	
Cumhuriyetin Sıfır Noktasında Çocuk Olmak: Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergisi <i>Yavrutürk</i> ’te Çocukluk Sorunsalı	101
Didem Arvas	
Makbul Kadınlar ve Kızları: <i>Çocuk Sesi</i> Dergisinde İdeal Cumhuriyet Kadını İmajı	121
Sena Şen Kara	
Cumhuriyet Sonrası Çocuk Edebiyatında Ailenin Alımlanışı	139
Zeynep Kevser Şerefoğlu Danış - Merve Uygun	
Banka Reklamlarına Yansıyan Cumhuriyet Çocukları: “Çocuğun En İyi Arkadaşı Kumbarasıdır”	173
Havva Yılmaz	
Cumhuriyet İdeali Perdeye Yansıdığında: Karagöz Kimin İçindir?	193
Uğur Topal	

- Geçmiş, Bugün ve Gelecek Bağlamında: Cumhuriyet Dönemi Mimarlığının Çocuklara,
Çocukların Mimarlığa Bakışı 215
Emine Banu Burkut
- Cumhuriyet Dönemi Modern Türk Çocuk Edebiyatında Mizah ve İsimler Sözlüğü 227
Zehra Nur Canpolat
- Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Türk Resim Sanatında Çocuk İmgesini Anlamlandırmak:
Yedi Ressamın Elinden İnkılaplar ve Anadolu 255
Hamza Algül

SUNUŞ

GÜVEN GÜRKAN ÖZTAN

Modern çağda çocuklar, ait oldukları ailenin ya da cemaatin bir unsuru olmanın yanı sıra bütün bir toplumun ve o toplumla özdeş görülen değerlerin simgesi ve de mütemmim cüzü olarak tahayyül edilmiştir. Bu nedenle çocuklarla kurulacak ilişki yalnızca ebeveynlerin tercihlerine ya da çocukların bakımından ve eğitiminden sorumlu olan geleneksel öznelerin kararlarına bırakılamayacak kadar önemli görülmüştür. Modern devletin, çocukların yaşamına doğrudan etki edecek yapısal düzenlemeleri hayata geçirmesi ile toplumsal katmanlara nüfuz etme ve toplumun geleceğini şekillendirme çabası arasında bir eş zamanlılık olduğu söylenebilir. Ulus-devlet, meşruiyetini ve kurumlarını inşa ederken, kendine siyasi ve hukuki açıdan bağlı olması şart koşulan insan kümesinin sadakatini, çoğu kez ideal bir çocukluk hâline/imgesine referansla ve çocuklardan başlayarak tesis etmeyi hedefler. Çocuk eğitimi ve sağlığı başta olmak üzere çocuklara yönelik politikaların “asrileştirilmesi”, bir diğer ifadeyle merkezî ve standart bir niteliğe bürünmesi, modern devletin koruyucu – kollayıcı olma iddiasının bir iz düşümü olduğu gibi, ulusun geleceğini teminat altına alma iddiasının da ön cephesini oluşturmuştur. Bu çerçevede, şayet ulus geçmişten geleceğe doğru süreklilik arz eden bir “gerçeklik” olarak düşünülecekse, çocuklar artık sadece çocuk değil aynı zamanda ulusu ve onun siyasi bedenini yarına taşıyacak küçük yurttaşlar olmalıdır.

Ulus-devletin yurttaşlık kavramını odak noktası olarak topluma müjdediği eşitlik iddiası, tıpkı yetişkinlerde olduğu gibi, çocuklar özelinde de ulusal sorumlulukların bilincinde olmayı şart koşturmuştur. Ulus-devletin kendine atfettiği politik misyonu bilmek, ulusla özdeş sembolleri ve ritüelleri benimsemek, kardeşlik bağı tüm bunlara atıfla tanımlamak ve kuvvetlendirmek birincil sorumluluk olarak kodlanmıştır. Ulus-devletin kurucu seçkinlerinin bakış açısına göre böylesine bir sorumluluğun çocuklar tarafından idrak edilmesi ancak ve ancak bunu kendine görev bilmiş kadrolarla ve onların seferber ettiği yeni araçlarla mümkündür. Müfredattan çocuk edebiyatına, çocuk bakımı kitaplarından sinema ve tiyatroya kadar çocuklara sunulan her ürün ve hizmetin ulusallık prensibine uygunluk arz etmesine dair beklenti, kaynağını burada bulur.

Osmanlı Devleti'nin modernleşme serüveninde çocukluk özelinde yaşanan gelişmelerin Batı'daki bu süreçten esinlendiği ve ayrıca Osmanlı'nın hüküm sürdüğü topraklardaki farklı kültürel-dinsel dinamiklerin etkisiyle kendine özgü karakter-

ristikler sergilediği ileri sürülebilir. Osmanlı'da 19. yüzyılın ikinci yarısında çocuklar için hazırlanan yayınların, çeviri faaliyetinin ve eğitime yönelik arayışların hem modernleşmeyle hem de onunla birlikte gelen çocuğu salt biyolojik bir varlık olarak tanımlamanın ötesine geçme eğilimiyle yakın bir ilişkisi vardır. Batı ile etkileşimin yüksek olduğu ticaret kentlerinde çocukluk deneyimlerinin geçmişe nazaran büyük ölçüde farklılaşmaya başlaması, yetişkinler ile çocukları arasındaki ilişkinin yeni biçimler alması ve bu bahiste ebeveynlerin çocuklarına iyi bir gelecek sağlama kaygısının yükselişe geçmesi, Batı'da ete kemiğe bürünen burjuva toplumuna ait çocukluk kavrayışının birer yansımasıdır. Aşağı yukarı aynı dönemlerde Osmanlı Devleti'nin çocukların yaşamına nüfuz etme çabası ise başlangıçta bütünsel politiklardan uzaktır. Daha ziyade muhtaç çocukların bakımına ve ilköğretim aşamasına yönelik atılan ve mütevazı sayılabilecek adımlarla sınırlıdır. Çocukluğun politik sosyalizasyonuna özel ilgi II. Meşrutiyet döneminin bir fenomenidir. Ana hedef, Meşrutiyet'in ilânına eşlik eden temel siyasi prensiplerin çocuklara aktarılması ve çocukların birer yurttaş ve müteşebbis olarak yetiştirilmesidir. Bir yandan ittihâd-ı anâsır fikri hâlâ revaçtadır, bir yandan Müslüman Türk çocuğuna yönelik ayrı bir hitap söz konusudur. Bu hitap, çocukların geleceği ile devletin bekasını ve ticari zenginlik beklentisini birlikte düşünmenin ifadesidir. Balkan Savaşları ile ittihâd-ı anâsır fikri silikleşirken, Türk milliyetçiliği ivme kazanacak ve çocuklar da “millî oç” peşinde koşan küçük askerler olarak tahayyül edilecektir. Dolayısıyla II. Meşrutiyet'in başında işitilen “ticaret ninnileri”, top ve tüfek seslerini canlandıran dizelerin uğultusuyla artık duyulmaz hâle gelmiştir. Çocukluk ile kahramanlığın özdeşleştiği bu imgelemin, Cumhuriyet dönemine miras kaldığı ileri sürülebilir.

Türkiye örneğinde ulus-devletleşme sürecinin tamamlanması, bir bağımsızlık mücadelesi ve akabinde rejim değişikliği ile üst üste gelmiştir. Bu tarihsel özelliği, Cumhuriyet'in kendini yeni bir başlangıç olarak tarif etmesini mümkün kılmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde kaleme alınan birçok eserde ve görsel betimlemede yeni rejimin bir çocuk gibi tasvir edilmesi tesadüf değildir. Cumhuriyet'in “muasır medeniyete” erişme hedefi ile çocuğun gelişim evreleri arasında sembolik manada bir koşutluk söz konusudur. Kurucu kadronun milliyetçi modernist imgeleminde çocuklar nasıl süratle gürbüzleşip büyüyecekse, Cumhuriyet de öyle gelişip serpilecektir. 1920'ler ve 1930'larda, Osmanlı geçmişinin yükünden (bilhassa “hasta adam” diye anılmaktan) kurtulma ve ulusal öz güven yaratma hedefi bir madalyonun iki yüzü gibidir. Yeni rejim, berrak zihinleriyle çocukların yetişkinlerden farklı (onların marazlarından uzak) olduğunun altını çizmiş; bu beraklığın, tazeliğin ülke çapında dalga dalga yayılması umut edilen “başarabiliriz” duygusunu besleyeceğini varsaymıştır. Bu nedenle çocuklar için üretilen neredeyse tüm metinlerde Türklüğe yönelik vurgu, iftihar edilmesi gereken uzak bir mazi ve Batı'yı kıskandıracak bir şimdi anlatısı dikkat çeker.

Cumhuriyet'in "çocuk davası", devletin kalıcılığını muhafaza etme ve kalkınma hedefine göre şekillenmiştir. Tam da bu nedenle erken Cumhuriyet boyunca müstakbel asker, müstakbel öğretmen, müstakbel işçi, müstakbel çiftçi vb. çocuk temsilleriyle karşılaşırız. Çocuklara atfedilen yiğitlik, fedakârlık, dürüstlük, çalışkanlık gibi nitelikler evrensel çağrışımlarının ötesinde Türklük ve Cumhuriyet ile özdeşleştirilmiş ve ulus-devletin bekasıyla ilişkilendirilmiştir. "Çocuk davasına" dört elle sarılma iddiası, rejimin kimsesizlerin kimsesi olma düsturunu tamamladığı gibi Anadolu topraklarında kalıcı olduğuna, Batı'ya muhtaç olmadan kalkınma hamlesi gerçekleştirilebileceğine ilişkin bir mesajı da içerisinde barındırmıştır.

Yeni rejimin kurumsallaşma aşamasında gündeme getirilen çocuklara yönelik politikaların tüm yurt sathında aynı düzeyde yaşama geçirildiği söylenemese de bilhassa eğitim ve bakım olanaklarının artırılması hususunda bir ilerleme kaydedildiği de aşikârdır. Bu ilerleme, o günlerde eğitim alma fırsatına kavuşan, meslek edinen ve akabinde toplumda bir statü sahibi olan nesiller açısından varlığını Cumhuriyet'e borçlu olma hissini pekiştirmiştir. Cumhuriyet'in ilk kuşağına damgasını vuran adanmışlık hâli; rejime dair sorumlulukların, bireysel hakların önüne geçmiş olmasını toplumun ilerlemesi için doğal ve elzem görme eğilimini beraberinde getirmiştir. Buradan kurucu kadroların çerçevesini belirlediği politik sosyalizasyonun her bir çocukta aynı neticeleri doğurduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Farklı çocukluk deneyimleri, sınıfsal pozisyonlar, toplumsal ilişkilerin karmaşık yapısı, alt kültürlerin yadsınamayacak etkisi gibi birçok parametre çocukların devlet, ulus ve modernite tahayyüllerini çeşitlendirmiştir.

Farklı ideal çocuk imgelerini keşfetmek, çocuklara yaklaşımda çeşitli ideolojik pozisyonların benzerliklerini ve farklılıklarını bulmak, çocuklara sunulan eğitimsel ve kültürel ürünlerdeki karakteristikleri serimlemek yalnızca çocukluğun değil aynı zamanda tüm bir toplumun politik ve kültürel değişimini anlamak manasına geliyor.

İşte *Cumhuriyet ve Çocuk: 100. Yılında Çocuk Çalışmalarına Disiplinler Arası Bir Bakış* adlı bu çalışma, çocukluk kavrayışlarına ve bu kavrayışın değişimine dair çocuk edebiyatından görsel sanatlara, ders kitaplarından mimariye uzanan çok geniş bir spektrumdaki örnekleri ele alıp analiz ederek literatüre önemli bir katkı sunuyor. Böylece Cumhuriyet dönemine bir başka gözle bakmanın olanaklarını genişletiyor.

GİRİŞ NİYETİNE YA DA YÜZÜNCÜ YILA DAİR BİR OKUMA DENEMESİ

MERYEM SELVA İNCE

Cumhuriyet'in 100. Yılı münasebetiyle 2023 yılı süresince edebiyat ve kültür alanında birçok sembolik kitap yayımlandı, etkinlikler düzenlendi. Edebiyat sosyolojisi, metin ve mecralar arası alımlama biçimleriyle ilgilenen meraklı bir okur olarak bu çalışmalarını yüzyıl öncesini anlamak ya da yüzyılın muhasebesini okumak, düşülen kayıtları toplamak için yıl boyunca ben de deneyimleyerek takip etmeye çalıştım. Bu nedenle elinizde tuttuğunuz kitabın tarihsel olarak konumlandırılmasına katkı sunacağını düşündüğüm bazı çalışmalarını kısaca zikretmek istiyorum.

Ziyaret ettiğim ilk sergi Yapı Kredi Yayınları'nın Taksim'deki binasında açtığı *Cumhuriyet'in İlk Yılı*'ydi. Küratörlüğünü Cengiz Kahraman'ın üstlendiği sergi kronolojik olarak ay ay Cumhuriyet'in ilk yılının sadece siyasi değil günlük yaşam ve kültürel faaliyetlerle de yeniden değerlendirilmesine imkân tanıyordu. Gazete haberleri, dergi kapakları, afişler, ilanlar ve kişisel fotoğraf koleksiyonlarıyla savaş sonrası ekonomik sorunlarla yorulan ve inkılaplarla yoğrulan halkın kutlamalar ve gösterilerle iç içe, bir tür hayata yeniden adapte olma çabasıydı bu. Akabinde Atatürk'ün kurduğu Türkiye İş Bankası'nın bu yıl ülkemize kazandırdığı Resim Heykel Müzesi'ni gezdim. Beyoğlu'nun tarihî Boudouy (Bodvi) Apartmanı aslına uygun biçimde restore edilmiş ve bankanın resim ve heykel koleksiyonuyla birlikte ziyarete açılmıştı. Tanzimat'tan günümüze sadece resim sanatının tarihsel dönüşümünü değil aynı zamanda değişen mekân ve güzellik algısını da gözler önüne seriyordu sergi. Salt Beyoğlu da "Yüz Yıl önce Yüz Yıl sonra: Fotoğraflarla Mustafa Kemal Paşa'nın Yolu" sergisiyle yalnızca Millî Mücadele ve Kurtuluş Savaşını fotoğraflarla tanıklığa açmadı, Reşat Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'ne mündemiç "Başka Kayda Rastlanmadı" projesini de ziyarete açarak Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'un çeperini de deneyimlememe olanak tanıdı.

Bizzat gezmediğim ancak haberdar olduğum önemli sergi ve etkinlikler de oldu elbette. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Başkanlığı, Ankara Cer Modern Sanatlar Merkezi'nin ana salonunda "Cumhuriyet'in 100. Yılında Resim Sanatının 100 Yıllık Öyküsü" sergisini düzenledi. Borusan Kocacıyık Vakfı, Cumhuriyetin 100. Yılı'nı kapsamlı bir sergiyle kutladı. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in ilanı sonrasında yaşanan değişimleri kişisel arşivler ve sanat eserleri aracılığıyla çoğulcu bir dille aktarmayı hedefleyen serginin danışmanlığını Prof. Dr. Haluk Oral, küratörlüğünü İzzeddin Çalışlar

üstlendi. “Cumhuriyetin Yüzü” ismini alan sergi ziyaretçilerine farklı disiplinlerle iç içe bir Cumhuriyet izleme imkânı sundu. Türkiye İş Bankası ise “Yaşasın Cumhuriyet! Atatürk Döneminde İktisadi Bağımsızlığın İlk Adımları” başlıklı projesiyle kuruluş döneminden kalan yadigârları Ankara ve İstanbul’da eş zamanlı olarak sergilemek için bir çağrıya çıktı. Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyelerinden Dr. Öğr. Üyesi Murat Koraltürk’ün küratörlüğünde düzenlenen bu sergi “Atatürk döneminin üretim ve sosyal hayatını yansıtan fotoğraflar, kartpostallar, belge ve nesnelere, madalyon, rozet gibi anı objeleri ya da ülkemizde o dönemde üretilen yerli mallarından örneklerle siz de sergimizin bir parçası olabilirsiniz” söylemiyle kolektif bir emeğe alan açtı.¹ Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi Davet Kabul Salonu’nda açılan “Cumhuriyetin 100. Yılında 100 Dev Eser Yağlı Boya Resim Sergisi” ise TOGG, Fatih Sondaj Gemisi, Akıncı, Hürjet, Altay Tankı, Bayraktar Kızilema, TCG Anadolu gibi savunma sanayii projelerinin yağlı boya tablolarını sergileyerek Cumhuriyet evrimini bir de mega projelerle görmemize olanak tanıdı.

Tarih Vakfı “Cumhuriyet’in 100 yılı” başlığı altında bir konuşma dizisi düzenledi ve ekonomik gelişmelerden kentleşmeye disiplinler arası kapsayıcı bir bakışla Cumhuriyet tarihimizi ilgilendiren toplumsal meseleleri kavramsal olarak tartışmaya açtı. Aynı zamanda 5-7 Mayıs 2023 tarihleri arasında Bilgi Üniversitesi’nde gerçekleştirilen “Tarih yazımının 100 yılı” konferansı ile Cumhuriyet’in yazılacağı yorumlamalarını yeniden değerlendirmenin imkânlarını gündeme getirdi. Benzer şekilde Kiraathane Edebiyat Evi’nde de bir dizi etkinlik yapılarak Cumhuriyet yeniden yorumlandı. Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi ise Millî Mücadelenin Yerel Tarihleri projesi kapsamında yıl içinde Anadolu’nun farklı üniversitelerinde bir dizi sempozyum ve çalıştay düzenledi. *Millî Mücadelenin Yerel Tarihleri* başlığıyla 13 ciltlik çok sesli ve yerel belleği de dikkate alan bir arşiv çalışması yayımlandı. Yine 100. Yıl çalışmaları kapsamında kitaplaşacak “Edebiyat ve Millî Mücadele Sempozyumu”nu düzenledi. Boğaziçi Üniversitesi Nâzım Hikmet Kültür Merkezi de “Erken Cumhuriyetten Bugüne Balolar, Eğlenceler ve Sofralar” panelini icra etti. İcra etti diyorum çünkü panelistler Levon Bağış, Esra Dicle, Burak Onaran, Sevgin Özer ve Takuhi Tovmasyan sunumlarıyla katılımcıların performatif bir Cumhuriyet’i de anlamasına alan açtı. Mimar Sinan Üniversitesi “Cumhuriyet’in 100. Yılında Sanat ve Edebiyat Kanonu” sempozyumunu düzenleyerek sanattan edebiyata kültürel üretim ve kanon ilişkisini yeniden tartışmaya açtı. Üniversitenin sosyal bilimler dergisinin “Kanon” başlıklı 28. Sayısı ve *Nesir* dergisinin “Edebiyat Cumhuriyeti, Cumhuriyet Edebiyatı” başlıklı 5. sayısı bu sempozyumla diyaloga giren çalışmalar olarak bu tartışmayı zenginleştirdi. İstanbul Üniversitesi “Cumhuriyet’in İlanının

1. Bkz. <https://issanat.com.tr/yasasin-cumhuriyet-sergisi/>, Erişim: 1 Mart 2024.

100. Yıl Dönümü Uluslararası Sempozyumu”nu gerçekleştirirken, İstanbul Medeniyet Üniversitesi de daha özel bir alanda “Türkiye’de Yükseköğretimde Felsefe Eğitimi Sempozyumu”nu düzenledi.

Tüm bunların yanı sıra pek çok yayınevi “100. Yıl Kitaplığı” başlığı altında bir dizi çalışmayı okurlarla buluşturdu. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları “100. Yıl logolu” tasnifiyle tarih, ekonomi, antropoloji ve hatıra alanlarında metinler yayımladı. Derya Bengi’nin *100. Yılında Cumhuriyetin Popüler Kültür Haritası* çalışması Yapı Kredi Yayınları etiketiyle 3 ciltlik kapsamlı bir kültür tarihi çalışması olarak basıldı.² Cumhuriyet Kitapları, “100. Yıl Kitaplığı” serisi kapsamında bir dizi inceleme kitabı yayımladı. Feridun Andaç, Hikmet Altınkaynak, M. Sadık Aslankara ve Öner Yağcı’yla birlikte bu seri kapsamında *100. Yılında Cumhuriyet’in Yazını* başlığıyla almanak niteliğinde bir referans kitap hazırladı.³ Doç. Dr. Tayfun Haykır’ın derlediği *Türk Edebiyatında Hikâye ve Romanın 100 Yılı*, Nobel yayınları tarafından e-kitap olarak yayımlandı.⁴ Ötügen Neşriyat, Necati Tonga’nın yayına hazırladığı eleştiri alanında kıymetli yazarların makalelerinin yer aldığı *Yazının Gölgesinde Bir Asır* kitabıyla edebiyat dünyasının dikkatini çekti.⁵ İsmail Kara ise Dergâh Yayınlarından çıkan *Resimli Cumhuriyet Din Kitabı* ile belki de Cumhuriyet’in en netameli konusunu tüm süreçleri ve dönüşümleriyle okurlara sunan bir çalışmaya imza attı.⁶ VakıfBank Kültür Yayınları da Dr. Hazal Bozyer’in editörlüğünde *Atelye* serisinden *Edebiyat ve Cumhuriyet*’ ile *Çalıştay* dizisinden *Cumhuriyet’in 100. Yılında Türk Ordusu ve Millî Savunma* çalışmalarını yayımladı.⁸ *Cumhuriyet ve Çocuk: 100. Yılında Çocuk Çalışmalarına Disiplinler Arası Bir Bakış* ise yayınevinin kıymetli editörlerinden Hande Tabak Kayhan’ın teklifiyle yayınevinin 100. Yıl çalışmaları kapsamında çocuğu merkeze alarak yayımlanan bu alandaki bir ilk metin olma özelliği taşıyor.

Yapı Kredi Yayınlarının açtığı serginin somut bir çıktısı olarak *Cumhuriyet’in İlk Yılı* kitabı yetişkinlerin dünyasında Cumhuriyet’in ilan edildiği sabahı yurt içi ve yurt dışı süreli yayın ve hatıratlarda yer alan belgelerle yeniden kurgularken Cumhuriyet’in ilanının aslında sancılı bir süreç olduğunu ve her devrim gibi tartışmasız

2. Derya Bengi, *100. Yılında Cumhuriyetin Popüler Kültür Haritası I-II-III*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023.

3. Haz. Feridun Andaç vd., *100. Yılında Cumhuriyet’in Yazını*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2023.

4. Haz. Tayfun Haykır, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Romanın 100 Yılı*, e-kitap, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2023.

5. Haz. Necati Tonga, *Yazının Gölgesinde Bir Asır: Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2023.

6. İsmail Kara, *Resimli Cumhuriyet Din Kitabı I-II-III*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2023.

7. Ed. Hazal Bozyer, *Atelye: Edebiyat ve Cumhuriyet*, İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2023.

8. Ed. Zekeriya Türkmen, *Çalıştay: Cumhuriyet’in 100. Yılında Türk Ordusu ve Millî Savunma*, İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2023.

kabul edilen bir gerçeklik olmadığını ortaya koyar.⁹ Tebriklerin yanı sıra Hüseyin Cahit Yalçın'dan Velid Ebüzziya'ya geniş bir yazar ve düşünür kadrosunun çeşitli gazetelerde kaleme aldıkları metinlerin varlığı, yönetim şekline isim verilmesinin savaş sonrası ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalan bir milletin meselelerini çözmeye yetip yetmeyeceği kaygısını da gündeme taşır.¹⁰ Cumhuriyet'in ilanı gece saat 3'te 101 pare top ile halka duyurulmuştur.¹¹ Emrah Sefa Gürkan'ın *Cumhuriyet'in 100 İsmi*¹² ve *Cumhuriyet'in 100 Günü*¹³ kitaplarında 100. Yılı münasebetiyle çerçevesini yeniden çizmeye çalıştığı bu ilanla aslında yönetim şekli bir gecede cumhuriyet olmamış, bilakis daha önce zaten doğmuş olan bir çocuğun adı konmuş, uluslararası sahadaki belirsizlik giderilmiştir. Yurt içindeyse bu ad koyma hükümet ve meclis arasında yaşanan krizi çözmek için yapılan siyasi bir manevra ve cumhurbaşkanlığı makamını Mustafa Kemal'e veren bir atılımdır. Süreli yayınlara devletin öncelikli sorunları gösterilerek yansıtılan kaygı aslında gücün Mustafa Kemal etrafında meşrulaştırılarak resmî olarak da konsodalite edilmesini maskeler. Öncesinde Mustafa Kemal'in konuşmaları ve yazılarıyla cumhuriyet rejiminin tarihsel olarak İslami şura sistemiyle benzerliği öne çıkarılacak bir şekilde halkın da yeni yönetim biçimine aşına kılınmasına çalışılmıştır.¹⁴ Pekî yetişkinler tarafından değişim ve inşa söylemiyle sarılmış inkılaplar masurasının tezgâhında dokunacak çocuklar için nasıl bir hareket alanından söz edebiliriz?

Selahattin Özpallabıyıklar'ın Türkçe'ye çevirdiği ve Bulutsu Yayınları tarafından tam da 2023 yılında yayımlanan *Dünyanın Dokuduğu* metni kitap özelinde bana sorduğum bu sorunun cevabını verdi aslında. Söz konusu eserde Katey Howes, evrensel bir kültürün mirası olarak çocuk okurlara halî dokumacılığını aktarırken seslerle örülü bir anlatı kurar: “Tak tak! Sür mekiği- Geri Çek. Masura, gücü, ayakça. Sıkı doku olmasın gevşek”.¹⁵ Metinde bu nakarat dokuma tezgâhının dilini tekerleme formuyla çocuk okura sunan bir öğretidir. Kitabın mesajı hepimizin “iç içe geçmiş yaşam çizgilerimizle” “pek çok kaynaktan gelip birbirine

9. Cumhuriyet'in ilanına ilişkin tarihsel olarak referans alınabilecek başkaca önemli ve çeşitli kaynaklar 100 yıl içinde hep yayımlanmıştır. Bu giriş niyetine kaleme aldığım yazıda 100. Yılda yayımlanan ve görece daha popüler metinleri seçmemin nedeni bu yılda öne çıkarılan söylemi okuyabilme çabamın bir yansımasıdır.

10. Haz. Banu İşlet, Binnur Mörel Büyükkertan ve Eser Demirkan, *Cumhuriyet'in İlk Yılı (29 Ekim 1923-29 Ekim 1914)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023, s. 8-25.

11. *Ağ.*, s. 13.

12. Emrah Sefa Gürkan, *Cumhuriyet'in 100 İsmi: Büyük Devrimin Portreleri*, İstanbul: Mundi Kitap, 2023.

13. Emrah Sefa Gürkan, *Cumhuriyet'in 100 Günü: İnkılabın Ayak Sesleri*, İstanbul: Mundi Kitap, 2023.

14. Bkz. Emrah Sefa Gürkan, “29 Ekim 1923 Doğmuş Çocuğun Adını Koymak: Cumhuriyetin İlanı”, *Cumhuriyet'in 100 Günü: İnkılabın Ayak Sesleri*, İstanbul: Mundi Kitap, 2023, s. 282-287.

15. Katey Howes, *Dünyanın Dokuduğu*, Çev. Selahattin Özpallabıyıklar, İstanbul: Bulutsu Yayınları, 2023, s.2.

dolanmış” “dünyanın dokuduğu birer duvar halısı” olmamızdır.¹⁶ Dolayısıyla her bir sayfada tarihsel olarak farklı tezgâhlarda masuranın açtığı farklı desenler dokunsa da aktarılan işlem ve işlerlik alanı aynıdır. Cumhuriyet’in çocuklarına sunduğu alan ülkü olarak o tezgâhın sınırlarını aşmayı ve hep ileri gitmeyi hedeflese de pratikte hepimiz ders kitapları, marşlar, çocuğa sunulan her tür kültürel metin ve süreli yayınlar aracılığıyla farklı dönemlerin tezgâhında dokunmuş ancak birbirine dolanmış ortak bir belleğin ürünüyüz. Buraya kadar çok romantik bir zeminden söz ettiğimin farkındayım. *Dünyanın Dokuduğu*’nun büyüsunü bir kenarda bırakıp tezgâhın kendisine odaklanırsak değişim ve inşada özgürlüğü konuşamayacağımız kadar “sıkı dokunmuş” bir çocukluğun politik inşasını Cumhuriyet öykülemelerinde fark etmemek mümkün değil. Özneleşene kadar sınırları belli bir tezgâhın içinde, her ne kadar masuraya sarılan iplerimiz renkli olsa da harekete geçmek için “sür mekiği” komutuna ihtiyaç duyan, “ayakça” ve “gücü”nün hareket ettirdiği, kumaşın daha sıkı dokunması için “geri çek” komutunun işlerlik kazanmasının gerektiği dönemlik projeleriz aslında.

“Tak tak”, dokuma sırasında aşağı yukarı, ileri geri hareket eden ahşap parçaların çıkardığı davul kadar gürültülü ritmik ses. Kültürel belleğimizde kanonikleşen Cumhuriyet marşları, şüirler ve nümayışler. Gürültü arttıkça verim artıyor mu bilemiyorum fakat “sıkı doku, olmasın gevşek” tam da Cumhuriyet’in kontrol mekanizmasını yansıtan, dönem dönem “geri çek”lerin devreye girerek ipleri elinden çıkacak deseni hizaya soktuğu bir *leitmotif*.¹⁷ Daha sarih bir ifadeyle, *Cumhuriyet ve Çocuk: 100. Yılında Çocuk Çalışmalarına Disiplinler Arası Bir Bakış* kitabında en çok alıntılanan metin, *Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası*’nda Güven Gürkan Öztan’ın gösterdiği veçheyle Cumhuriyet’in ilk yıllarında askerî olarak kahraman; iktisadi olarak tutumlu; fizyolojik olarak “gürbüz ve atletik”; pedagojik olarak düzene ve otoriteye itaatkâr; ötekisinin hep farkında ve ayırında olan, inşa edilmiş, sıkı dokunmuş bir çocukluk okunabiliyor, özellikle Erken Cumhuriyet Dönemi söz konusu olduğunda. Bu vesileyle Hande Tabak Kayhan’ın teşvikiyle sunuş yaparak kitabın çerçevesini de tamamlayan Doç. Dr. Güven Gürkan Öztan’a ben de özel olarak teşekkür ederim.

Tezgâhın dışına çıkmak, yeni bir tezgâh kurmak ya da tezgâhı kırmak her ne kadar netameli süreçler gerektirse de bu kitabın yazarlarına kaleme aldıkları metinlerle değerlendirdikleri tezgâh metinlerin tezgâhlığını gösterdikleri için de ayrıca teşekkür ederim. Zira kolektif bir emek mesabesinde, çocukluk hafızalarımıza da seslenen, çözümlerken inşa eden bu yeniden bakmaların zamanla Cumhuriyet’le ilişkimizi daha hakiki bir yerden kuracağı ve çocukluklarımızı daha etkili

16. Howes, *a.g.e.*, s.25

17. Dokuma tezgâhının dilini içeren ifadeler için bkz. Katey Howes, *a.g.e.*, s.28-29.

bir yerde konumlandıracağı kanaatindeyim. İlk metin biraz da bu yüzden ders kitaplarının çözümlenmesiyle başlıyor. “Cumhuriyetin Kuruluş Sürecinde Yurt Bilgisi Ders Kitaplarında Cumhuriyet Temsilleri” başlıklı makalesinde Prof. Dr. Birol Çaymaz, öncelikle Erken Cumhuriyet Döneminde söz konusu kitaplarda öğrenciyi Cumhuriyet’e kazandırmak motivasyonu ile hareket edildiğinden saltanat rejiminin geride kalmışlığın temsili, cumhuriyetin ise geleceğin mümessili olarak kurgulandığını gösteriyor. Bu izlekte Cumhuriyet’in birincil ötekisi Osmanlı saltanat idaresiyken ikincil ötekisi II. Meşrutiyet idaresi olarak serimleniyor. Örnekler aracılığıyla iyi-kötü, içleyen-dışlayan, dikotomik bir ötekilikle tesis edilen bir anlatı biçimine dikkat çekiliyor. Akabinde Sümeyye Sevim Ahi, “Hatırlayış mı Unutuş mu? Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Yazınında Resmî Tarih Anlatısı ve Toplumsal Hafızanın Yeniden İnşası” çalışmasında Türk Tarih Tezi kapsamında yapılan çalışmalarını aktarırken edebî kurgulara yansıyan dönemi için gerekli görülen yeni bir tarihî insanın izini sürüyor. Ulusal Türk kimliğinin inşasında edebiyatın etkili bir enstrüman oluşunun altı çiziliyor. Türk çocukları için büyüklerinden miras alınan Cumhuriyet, çocuklar için yazılan tarihî roman ve hikâyeler aracılığıyla geleceğe güvenle taşınması misyon edinilen bir siyasi söyleme evriliyor. “Asker Bireyden Yurttaş Bireye: Cumhuriyet Dönemi Çocuk Şiirinde Memleket Sevgisi, Sınıf Çatışması ve Sosyal Gerçeklikler” yazısıyla Dr. Yasemin Yılmaz Yüksek de kahramanlık ve ülke sevgisi anlatıları bağlamında ideal yurttaş yetiştirme sürecinde araçsallaştırılan şiir yazımına odaklanıyor. II. Dünya Savaşı sonrası 40’li yıllarda yaşanan yoksunluklar ve yoksullukların etkisiyle şiirlere konu edilen toplumsal meselelerde yaşanan değişimi sorgularken edebiyatın yüzünü ulus devletten bireye, Ankara’dan Anadolu’ya çevirdiğini söylüyor.

“Okunuyor Yormadan / Öğretiyor Sormadan’: *Asrın Çocuğu*’nda İdeoloji, Vatanseverlik, Milliyetçilik” makalesinde Cüneyt Yüce “sadece bir çocuk dergisi işte” söylemini yıkararak *Asrın Çocuğu* dergisi özelinde yeni bir yönetim biçiminin öğretilmesi adına bir çocuk dergisinde yayımlanan anlatıların yüklendiği ideolojik yüke dikkat çekiyor. “Cumhuriyetin Sıfır Noktasında Çocuk Olmak: Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergisi *Yavrutürk*’te Çocukluk Sorunsalı” metniyle ise Dr. Didem Arvas, *Yavrutürk* örneğinde modernleşmeci elitlerin ideolojinin aktarımı söz konusu olduğunda pedagojik kaygıları arka plana attığını ve ulus inşasının gereği olarak travmatik olaylar sonrası sergilenen şiddet, nefret, intikam yüklü edimlerin temsilinde sakınca görülmediğini ortaya koyuyor. Ulusun çıkarlarını koruma misyonu yüklenen Cumhuriyet çocuklarının çocuk kalma haklarından feragat ettiklerini, mini yetişkinlikler yüklendiklerini belirtiyor.

Sena Şen ise “Makbul Kadınlar ve Kızları: *Çocuk Sesi* Dergisinde İdeal Cumhuriyet Kadını İmaji” metninde Cumhuriyet Dönemi kadın politikalarının yalnızca yetişkin kadınlara değil, çocuklara yönelik yayınlar vasıtasıyla doğrudan

kız çocuklarına da iletildiğini gösteriyor bizlere. Modernist ve seküler bir resimlemenin paralelinde temizlik, çocuk bakımı, dikiş dikme, el işi gibi ev içi rollerin kız çocuklarına doğrudan tevdi edildiği kız çocukluk inşasına dikkat çekiyor. Ardından “Cumhuriyet Sonrası Çocuk Edebiyatında Ailenin Alımlanışı” başlıklı ortak çalışmalarında Doç. Dr. Zeynep Kevser Şerefoğlu Danış ve Merve Uygun, Cumhuriyet’in ilanından bugüne seçtikleri çocuk edebiyatı metinleri aracılığıyla ailenin temsilinde yaşanan değişimleri okurlara sunuyorlar. Bu metinde Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet Dönemi edebî üretiminde ebeveynleri olmayan ya da doğrudan gösterilmeyen çocuklar için aile vatan gibiyken, 70’li yıllara kadar da kronolojik hattın uzatılabileceği örneklerle modernliğin gereği olarak Batılı aile tipine uygun bir insanın söz konusu olduğu serimleniyor. Ayrıca 80 sonrası değişen yenilikçi çocuk edebiyatı pratiğindeyse özellikle 2000’li yıllarda daha eşitlikçi bir tutumla şekillendiği için aile içi rollerde otoriter babalık modelinin çözülüşü söz konusu olsa da geleneksel tutumlarla iç içe geçen bir aile algısının varlığı tartışılıyor.

Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası’ndan bahsederken iktisadi olarak tutumlu çocuk vurgusundan söz etmiştim. Havva Yılmaz tam da bu savı destekler mahiyette “Banka Reklamlarına Yansıyan Cumhuriyet Çocukları: ‘Çocuğun En İyi Arkadaşı Kumbarasıdır’” yazısında Erken Cumhuriyet Dönemi’nden günümüze bankaların kumbara merkezli bir imgeyle kurguladıkları, çocukları tasarrufa davet eden reklamları inceliyor. 40’lı yılların sonunda beliren “İkramiye Evleri” uygulaması ve serbest piyasa ekonomisinin getirisi olarak söz konusu ikramiye verme temayülünün bankalar arası rekabete evrildiğini ve bu düzlemde mutlu-tutumlu çekirdek aile temsilinin de banka afişlerine taşındığının gözlemlendiğini söylüyor. Bu açıdan düşünüldüğünde her ne kadar çocuk özne geleceğin garantörü olarak görülse de imaj olarak ebeveyn desteğinin de birikim kültürü inşasındaki rolü vurguluyor.

Uğur Topal ise “Cumhuriyet İdeali Perdeye Yansıdığında: Karagöz Kimin İçindir?” makalesiyle İstanbul ve çevresinde icra edilen Karagöz oyunlarının izini sürerken yetişkin ve çocukların çocuğa göre olmayan mekânlarda dahi birlikte deneyimledikleri seyirliğin kamusal alanda açtığı eğitsel imkâna dikkat çekiyor. Halkevlerinin programına alınmasından tutun da yakın dönemde festivalleşmesine kadar Karagöz oyunlarının alımlanışında yaşanan dönemeçlere işaret ederek hem yetişkin hem çocukların tüketimine açılan bir performansa gösterilen rağbeti “Karagöz kimin için?” sorusuyla tartışmaya açıyor.

“Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Türk Resim Sanatında Çocuk İmgesini Anlamlandırmak: Yedi Ressamın Elinden İnkılaplar ve Anadolu” yazısıyla Hamza Algül, ulusal kimliğin inşasında ve toplumsal dönüşümde önemli bir işlev üstlenen resim sanatının yüklendiği ideolojik inşada çocuk temsillerini merkeze alarak toplumun birliğini ve ortak değerlerini yansıtan, ulusal kimliğin güçlenmesine

katkıda bulunan görsel tasvirleri yorumluyor. Cumhuriyet dönemindeki resim pratiğinin toplumun sosyal dinamiklerini yansıtarak, milletin kimlik arayışını ve dönüşümünü anlatan kültürel bir belge hâline evrilişini tuval örnekleriyle okurlara izletiyor.

Dr. Emine Banu Burkut ise “Geçmiş, Bugün ve Gelecek Bağlamında: Cumhuriyet Dönemi Mimarlığının Çocuklara, Çocukların Mimarlığa Bakışı” çalışmasında Cumhuriyet’i çözümlerken bu kez merkeze çocuklar için mimariyi ve mimarlık öğretimini alıyor. Cumhuriyet’in yeni yüzyılında çocuklara mimarlığı neden öğretmemiz gerektiği sorusuna “çağdaş mimari ve yerel çevreyle yeni bir ilişkiyi tetiklemek, çocukları hepimizin yaşadığı şehirlerle ilgilenmeye teşvik etmek” için yanıtını verirken, eğitim müfredatına mimarlığın çocuk merkezli bir bakış açısıyla yeniden eklenmesinin pedagojik faydalarına değiniyor.

Son olarak Zehra Nur Canpolat “Cumhuriyet Dönemi Modern Türk Çocuk Edebiyatında Mizah ve İsimler Sözlüğü” adlı kapsamlı çalışmasında mizahı sadece “güldüren, güldürürken düşündüren ve bu eylemler gerçekleşirken bir dönüşümü başlatan olgu olarak” değerlendirmiyor, aynı zamanda arkeolojik bir okumayla geçmişten günümüze mizah algısının değişimini değerlendirmekle kalmıyor, hazırladığı sözlükle Cumhuriyet tarihinin çocuk edebiyatı metinlerinin ilk kez mizah temasıyla kaydını tutuyor.

Bu kitabın verimli tartışmalara kapı aralaması dileğiyle, keyifli okumalar.

Mart 2024